

# Jadwiga Komorowska

---

## Telewizja wśród uczniów szkoły podstawowej

---

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 17/1, 111-115

---

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

# K O M U N I K A T Y

JADWIGA KOMOROWSKA

## TELEWIZJA WŚRÓD UCZNIÓW SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Badania przeprowadzone były przez autorkę pod kierunkiem prof. dra Józefa Chałasińskiego w latach 1959—1962 w ramach prac Zakładu Socjologii i Historii Kultury PAN, a następnie Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. W ich wyniku powstała monografia zatytułowana *Telewizja w życiu dzieci i młodzieży — studium telewizji wśród uczniów szkoły podstawowej w mieście przemysłowym N*. Monografia jest rozprawą doktorską. Publiczna obrona pracy odbyła się na zebraniu Rady Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN 24 kwietnia 1963 r. Recenzentami byli doc. dr Zygmunt Gostkowski i doc. dr Antonina Kłoskowska.

Przystępując do badań, problem sformułowano następująco: Jaka jest rola telewizji w życiu dzieci i młodzieży? Problem ten mieścił w sobie szereg zagadnień szczegółowych:

1. Jakie telewizja wywołuje zmiany w zajęciach badanych uczniów?
2. Jaka jest treść programów oglądanych przez dzieci szkolne?
3. Jakie czynniki determinują odbiór programu telewizyjnego?
4. Czy i jakie zmiany zachodzą pod wpływem telewizji w społecznej osobowości dziecka, a w szczególności w jego funkcji społecznej w kręgach, w których ono uczestniczy?
5. Czy zmiany wywołane w życiu dzieci przez telewizję oznaczają przybliżenie czy oddalenie społecznej rzeczywistości od lansowanego przez współczesnych pedagogów, polityków, publicystów demokratycznego ideału wychowawczego — obywatela świadomie, aktywnie i twórczo zaangażowanego w życie narodu i ludzkości?

Badania przeprowadzono w osiedlu mieszkaniowym ZOR w trzydziestoosmiotysięcznym mieście przemysłowym N, znajdującym się poza administracyjnym obrębem Wielkiej Warszawy, lecz z socjologicznego punktu widzenia, posiadającym charakter społeczności podmiejskiej.

Badania, które na temat roli telewizji w życiu dzieci podejmowano w Anglii, Ameryce i innych krajach, prowadzono głównie w oparciu o kombinację metody kwestionariusza z metodą testową, a przedmiotem badań były najczęściej duże, kilkutyśięczne zbiorowości dziecięce. Analiza zaś wpływu telewizji na dzieci dokonywana była z punktu widzenia zagadnień psychologicznych, a nie socjologicznych.

Badania niniejsze różnią się od innych zarówno pod względem odmiennej metody, jak i z powodu uściślenia tematyki do zagadnień *par excellence* socjologicznych. Badaniem objęto niewielką liczbę dzieci (239), których zachowanie uczyniono przedmiotem w różnym stopniu dokładnej obserwacji. Obserwacji dokonywano przy

pomocy różnych szczegółowych metod i technik, co umożliwiło wielokrotną weryfikację otrzymywanych wyników. Podstawę badań stanowiła tu metoda zbliżona do metody biograficznej, często stosowanej przez biografów wieku XIX, którzy obserwując własne dzieci i przeprowadzając niekiedy proste eksperymenty, sporządzali codziennie notatki, układające się w biografię rozwoju dziecka. Metoda ta posiada tę zaletę, że dziecko badane jest w jego codziennym środowisku, a nie w sztucznych warunkach laboratoryjnych. Daje też możliwość uzyskania danych dotyczących zachowań dziecka, nieujawnionych w badaniach testowych czy też krótkich obserwacjach choćby najbardziej kontrolowanych. Jej stroną ujemną jest mały zakres badań oraz niebezpieczeństwo subiektywizmu obserwatora, a także ograniczenie przedmiotów badań do przedstawicieli warstwy inteligencji.

W badaniach niniejszych czas trwania obserwacji w porównaniu do czasu obejmowanego w innych badaniach prowadzonych tą metodą zmniejszono znacznie ze względów natury obiektywnej. Systematyczna obserwacja prowadzona we własnej rodzinie autorki (troje dzieci) trwała 1 rok, a obserwacja dzieci z 17 rodzin wybranych w badanym środowisku — 1 miesiąc. Dla zniwelowania wyżej wymienionych ujemnych stron tej metody poszerzono zakres badań do 164 dzieci, które zbadano inną metodą, a mianowicie na drodze wywiadów-rozmów prowadzonych w oparciu o szczegółową dyspozycję, sporządzoną w oparciu o hipotezy, powzięte na podstawie wyników, otrzymanych przy zastosowaniu pierwszej metody. Wprowadzenie do pracy badawczej dwóch (oprócz autorki) osób oraz przeprowadzenie wywiadów z rodzicami badanych dzieci (164 wywiady) i rozmów z nauczycielami zmniejszyło subiektywność dokonywanych obserwacji i jednocześnie umożliwiło kontrolę wypowiedzi dzieci. „Inteligencność” przedmiotu badań została usunięta dzięki przeprowadzeniu szczegółowej i systematycznej obserwacji 9 dzieci z rodzin robotniczych oraz przez objęcie 112 dzieci robotników badaniem metodą drugą. Poszerzenie zakresu badań, które na tym etapie objęły 164 dzieci, umożliwiło sprawdzenie hipotez, powstałych na poprzednim etapie, oraz podanie niektórych wyników również w kategoriach ilościowych. Innym sposobem poszerzenia zakresu badań i weryfikacji hipotez było zastosowanie testu, jakim był „rysunek dowolny” wykonany przez dzieci wszystkich klas A od I do VII (239 dzieci); podobnie też pewien sprawdzian niektórych wyników stanowiła zorganizowana na temat roli telewizji w życiu dziecka ankieta prasowa przeprowadzona w jednym z dzienników warszawskich.

Wyboru terenu badań dokonano stosując głównie kryterium łatwości dostępu do środowiska. Brano też pod uwagę żywiołowość rozpowszechniania się telewizji, umożliwiającą badanie dzieci nie posiadających telewizora i dzieci posiadające telewizor oraz te same dzieci przed i po kupnie odbiornika. Także względna izolacja społeczna terenu (wyodrębnione osiedle), gwarantująca tożsamość warunków obiektywnych w życiu badanych uczniów, nie była tu bez znaczenia.

Przeprowadzone przy pomocy wyżej podanych metod badania dały szereg wyników metodologicznych i poznawczych. Refleksje metodologiczne są następujące:

1° metoda monograficzna, zastosowana w socjologicznych badaniach nad oddziaływaniem telewizji na dzieci, jest urodzajnym podłożem dla powstawania hipotez — dlatego w przyszłych badaniach nad tym zagadnieniem stanowi może korzystny punkt wyjściowy; metoda tu zastosowana łączy notabene starowisko socjologii i psychologii społecznej ze stanowiskiem społecznej antropologii kultury;

2° porównanie pierwotnych hipotez roboczych utworzonych w początkowym okresie postępowania badawczego w oparciu o bezpośrednią, ciągłą obserwację wybranych dzieci z hipotezami wtórnymi, sformułowanymi w okresie późniejszym,

po przeprowadzeniu ze 164 dziećmi, ich rodzicami i nauczycielstwem rozmów kierowanych dyspozycją (skonstruowaną na podstawie hipotez pierwotnych), upoważnia do stwierdzenia ich wzajemnej weryfikacji, a tym samym do podkreślenia wartości metody bezpośredniej, ciągłej obserwacji.

Podsumowując wyniki badawcze, podano je w kolejności odpowiadającej uszeregowaniu szczegółowej problematyki, dzięki czemu podsumowanie to będzie jednocześnie zsyntetyzowaną odpowiedzią na postawione tam zagadnienia.

1. Czy i jeśli tak, to jakie zmiany wywołuje telewizja w zajęciach badanych uczniów? Telewizja, zajmując dzieciom przeciętnie 2—3 godziny dziennie, spowodowała w ich zajęciach pewne przesunięcia i redukcje. Najpoważniejszą porażkę poniosło radio i kino. Czytelnictwo nie uległo zmianie. Nieznacznie zredukowane zostały zabawy w kręgu rówieśniczym. Telewizja skróciła czas poświęcony zabawom i zajęciom amatorskim w domu, czas zajęć gospodarczych (u dziewcząt) oraz snu u dzieci 10—11-letnich i chwile wolne od wszelkich zajęć. Zespołowe zajęcia amatorskie pod wpływem telewizji stały się bardziej pożądane. Nastąpił też wzrost zainteresowań turystycznych.

Zmiany powyższe pociągnęły za sobą zwiększenie egalitaryzacji zajęć różnych kategorii płci i wieku.

2. Jaka jest treść programów, oglądanych przez dzieci szkolne? Wśród dzieci młodszych (kl. I—III) połowa ogląda programy TV bez regulacji rodzicielskiej ze względu na ich treść. Reszta ogląda programy dziecięce i młodzieżowe o tematyce przygodowej. Trzy czwarte dzieci starszych (kl. IV—VI) ogląda telewizję bez regulacji ze względu na treść. Reszta ogląda programy dziecięce i młodzieżowe o tematyce przygodowej i sporadycznie inne programy. Dzieci najstarsze (kl. VII) wszystkie korzystają z programu bez regulacji.

W wyniku miesięcznej analizy treści programu telewizyjnego stwierdzić należy, że:

1° w programie telewizyjnym pozycje przeznaczone specjalnie dla dzieci i młodzieży stanowią znikomą mniejszość;

2° telewizja przybliżyła swoim odbiorcom cały świat, ukazując jednak częściej własny kraj i kraje europejskie niż pozostałe;

3° w programach fabularnych występują częściej zbiorowości i grupy małe niż zbiorowości duże;

4° fabularne pozycje programu telewizyjnego przesycone są ideami, stawiającymi wartości kultury duchowej ponad materialnymi — ideami, nakazującymi walkę o wolność, postęp i sprawiedliwość, a także szacunek dla pracy, zwłaszcza twórczej, i zrozumienie dla ludzkiej potrzeby zabawy;

5° w pozycjach tych dorośli występując wraz z dziećmi są przeważnie ich opiekunami na sposób „nowoczesny” polegający na przyjaznym współdziałaniu z nimi w pracy i zabawie;

6° wśród pierwszoplanowych postaci programów fabularnych przeważają znacznie postacie pozytywne nad negatywnymi.

Jak wynika z wypowiedzi badanych dzieci, spośród podawanych przez telewizję programów najchętniej oglądają one programy zawierające treści kulturowe związane z tematyką przygodową.

3. Jakie czynniki determinują odbiór programu telewizyjnego? Czas odbioru programu (liczba godzin poświęconych telewizji) zależy od wielu czynników — m.in. od posiadania lub nieposiadania telewizora w domu, od czasokresu jego eksploatacji, od wieku dziecka, pochodzenia społecznego rodziców i ich wykształcenia, od sytuacji

materiałnej rodziny, od pory roku. Zaobserwowano wyraźną zależność od typu rodziny, z której dziecko pochodzi. Regulacja rodzicielska czasu oglądania TV — istotny jego wyznacznik — różna jest bowiem w rodzinach różnego typu i zależna od osobowości społecznej dziecka. Z biegiem czasu regulacja słabnie na skutek oddziaływania kręgu rówieśniczego dziecka. Także wybór i preferencja programów oraz naśladowanie wzorów z ekranu i identyfikacja z postaciami z telewizji zależą od osobowości społecznej dziecka. Stwierdzić przy tym trzeba, że w miarę upływu czasu od chwili kupna telewizora treść podobnie jak i czas odbioru zależą w większym stopniu od zabawowej osobowości dziecka, określonej wzorami kręgu rówieśniczego, niż od jego osobowości rodzinnej. Stąd zaobserwowany w badanej zbiorowości uczniowskiej konformizm w wyborze i ocenie pozycji programowych oraz w wyborze telewizyjnych wzorów do naśladowania.

W naśladowaniu rolę pośredników pomiędzy ekranem a dziećmi pełnią autorytety środowiskowe, zwłaszcza popularni w kręgu rówieśniczym przywódcy dziecięcy, ponieważ naśladowanie elementów z programu telewizyjnego występuje głównie w sferze zabawy. Naśladowanie obejmuje tylko takie wzory w telewizji, które są bliskie wzorom środowiskowym.

4. Czy, i jeśli tak, to jakie zmiany zachodzą pod wpływem telewizji w społecznej osobowości dziecka, a w szczególności w jego funkcji społecznej w kręgach, w których ono uczestniczy? 1° Telewizja wzmacnia i przyspiesza samodzielność i „dorośnięcie” dziecka w rodzinie i jednocześnie zwiększa wpływ kręgu zabaw rówieśniczych na kształtowanie jego osobowości, działając na tle i w oparciu o zachodzące w badanym środowisku psycho-społeczne przemiany, wywołane głównie pracą pozadomową matek. 2° Telewizja przyspiesza i wzmacnia krytycyzm uczniów wobec nauczycielstwa oraz potęguje w ich postawach wobec szkoły zmiany wskazujące na wzrost dążności do aktywnego uczestnictwa w życiu szkolnym. 3° Telewizja wzmacnia element zabawy w społecznej funkcji dziecka.

5. Czy zmiany wywołane w życiu dzieci przez telewizję oznaczają przybliżenie czy oddalenie społecznej rzeczywistości od demokratycznego ideału wychowawczego obywatela, świadomie, aktywnie i twórczo zaangażowanego w życie narodu i ludzkości?

W odpowiedzi na to pytanie należy na wstępie stwierdzić, że telewizja nie jest zdolna do samodzielnego pełnienia funkcji wychowawczej, niezależnie od oddziaływania bezpośredniego środowiska. Działa ona jedynie pośrednio, poprzez to środowisko, wzmacniając ukształtowane w nim już postawy. Toteż mimo że, jak wykazała analiza treści programu telewizyjnego, program ten znajduje się w zasadniczej zgodności z obowiązującym u nas ideałem wychowawczym, telewizja nie jest w stanie wychowywać dzieci według tego właśnie wzoru, ponieważ wybierają one do oglądania i naśladowania głównie treści o charakterze zabawowym i telewizję traktują przede wszystkim jako rozrywkę, jako przedłużenie zabawy podwórkowej na terenie domu.

Telewizja mogłaby przyczynić się do wychowywania młodego pokolenia zgodnie z zakreślonym wyżej wzorem, gdyby dzieci wybierały do oglądania i naśladowania z jej programu najchętniej pozycje przedstawiające np. twórcze wysiłki człowieka i owoce jego pracy. To jednakże mogłoby mieć miejsce jedynie w wypadku, gdyby jakiś krąg wychowawczy działający w kierunku urzeczywistnienia tego ideału zdobył silniejszą władzę nad psychiką dzieci niż ich krąg zabaw rówieśniczych, gdyby dziecko patrzyło na ekran głównie w roli uczestnika tego wychowawczego kręgu, a telewizję traktowało jako przedłużenie zajęć w nim podejmowanych, a nie jako łatwą rozrywkę, dającą wyzwolenie od monotonii zajęć domowych i szkolnych.

Telewizja stwarza jednak korzystne podłoże dla ewentualnej działalności takiego kręgu. Potęgując bowiem, poprzez wzmocnienie oddziaływania kręgu rówieśniczego, dążność dzieci do aktywnego uczestnictwa w życiu zespołów rówieśniczych, przysposabia je niejako do uczestniczenia w uowocześniejących w przyszłości przez planowane reformy kręgach wychowawczych. Wywołane więc przez nią w życiu dzieci zmiany mogą okazać się na dłuższą metę, z punktu widzenia realizacji wychowawczego ideału, pozytywne, jednakże pod warunkiem, że ku ideałowi temu poczną skuteczniej zmierzać kręgi wychowawcze.

Podane wyżej wyniki badań dotyczą jedynie zachowań społecznych badanych dzieci w konkretnych warunkach obiektywnych. Niereprezentacyjny charakter badań nie upoważnia do formułowania uogólnień wykraczających poza obręb tej badanej zbiorowości uczniowskiej.

Znaczenie badań polega głównie na tym, że stanowią one pierwszą próbę wykrycia skutków psychospołecznych, wywołanych wkroczeniem telewizji w życie dzieci i młodzieży w naszym kraju. Próba ta notabene w odróżnieniu od zagranicznych badań, podejmowanych w tej dziedzinie, ukazuje mechanizm funkcjonowania telewizji wśród dzieci i młodzieży nie tylko na tle wybranej społeczności traktowanej jako całość społeczno-kulturową, lecz także na tle różnych typów rodzin w tej społeczności występujących. Metoda badań, uwzględniająca w poważnym stopniu stałą i systematyczną obserwację bezpośrednią (wycinki biografii) i umożliwiającą wielokrotną weryfikację osiąganych w trakcie badań wyników, posiada pewne znaczenie eksperymentalne, być może przydatne dla przyszłych badań nad tym zagadnieniem.

Monografia, powstała w wyniku komunikowanych tu badań, zawiera następujące rozdziały: I. Problem, metoda, hipotezy; II. Telewizja na tle społeczno-kulturowego środowiska badanej miejscowości; III. Czynniki określające ilość czasu poświęcanego telewizji przez dzieci i młodzież; IV. Telewizja a postępy szkolne uczniów oraz ich zajęcia w domu i w kręgu rówieśniczym; V. Treść programów oglądanych przez badanych uczniów; VI. Telewizja a osobowość społeczna dziecka; VII. Funkcjonowanie telewizji w życiu dzieci z wybranych rodzin.

Praca ta ukaże się w druku (wyd. PWN) w dwu częściach: w roku 1963 — część obejmująca rozdziały I, II, III, IV i V; w roku 1964 — część zawierająca dwa rozdziały końcowe.

WŁODZIMIERZ KOŁODZIEJCZYK

#### STEREOTYPY I MODELE „ŚWIATA KINA” A ASPIRACJE ŻYCIOWE WYBRANEJ KATEGORII MŁODZIEŻY \*

Szeroko ujęta problematyka pracy dotyczy wpływu filmu jako jednej z form kultury masowej. Przedmiotem szczegółowej analizy było oddziaływanie na młodzież sfery związanych z filmem zjawisk określanych przez autora jako „świat kina”.

Jednym ze wstępnych założeń pracy jest rozróżnienie dwojakiego procesu oddziaływania kina: pierwotnego i wtórnego. Proces pierwszy obejmuje oddziaływanie filmu jako bezpośredniego przekazu pewnych treści; z tym związane byłyby

\* Komunikat o pracy magisterskiej wykonanej pod kierunkiem doc. dr Antoniny Kłoskowskiej.